

तैत्तिरीय आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Sanskrit 2003 font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by H. L. Prasād.

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

अरुणप्रश्नः	1
कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	32
प्रथमः प्रश्नः	32
द्वितीयः प्रश्नः	43
तृतीयः प्रश्नः	57

॥ अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपमापामपः सर्वाः।
अस्मादस्मादितोऽमुतः॥ १॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करर्द्धिया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः।
मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत।
महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः।
पुत्रवत्वाय मे सुत॥ २॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपारघम्। अपाग्रामप
चावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताꣳश्च। भुवनं
देवसूवरीः। आदित्यानदिति देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत। शिवा
नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमुडीका सरस्वति।
मा ते व्योम सन्दृशि॥ ३॥

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्।
सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि।
तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव
प्रभवात्काचित्। अक्षय्यात्स्यन्दते यथा ॥ ४ ॥

तां नद्योऽभि समायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं
नानासमुत्थानाः। कालाः संवत्सरः श्रिताः। अणुशश्च महशश्च।
सर्वे समवयन्त्रितम्। सतैः सर्वैः समाविष्टः। ऊरुः सन्न निवर्तते।
अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेव लक्षणे ॥ ५ ॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण।
नाधिसत्वः प्रदृश्यते। पटरौ विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्।
यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकः हि शिरो नाना मुखे।
कृत्स्नं तद्वतुलक्षणम् ॥ ६ ॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे
संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते
अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि
माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र
भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण
प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य
महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं
दद्यात् ॥ ७ ॥

[२]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति।

तेषांमिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रैजन्ते विकृतानि
रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको
अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदः सखायम्। न तस्य वाच्यपि
भागो अस्ति। यदीः शृणोत्यलकः शृणोति ॥ ८ ॥

न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरऋतुना नुद्यमानः।
विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च
षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवत्सरस्य
सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान् ॥ ९ ॥

अमूःश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते।
एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः।
ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासा रुद्रगणः। ग्रीष्मेणऽऽवर्तते सह।
निजहन् पृथिवीः सर्वाम् ॥ १० ॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासाःसि। आदित्यानां
निबोधत। संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददताः
सह। अदुःखौ दुःखचक्षुरिव। तद्माऽऽपीत इव दृश्यते।
शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव।
शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता
भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति।
वर्षाभ्य इत्यर्थः ॥ ११ ॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्र्गणं नास्ति।
ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासाःसि। अहतानि निबोधत।

अन्नमश्नीत मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते।
शरद्यत्रोपदृश्यते ॥ १२ ॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो
जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव।
विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव
लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्षण्योः क्षिपणोरिव ॥ १३ ॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः।
वैद्युतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह
जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः।
मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे ॥ १४ ॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्नि च। विश्वे देवा
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असश्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा
वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्चन विद्यते।
दिव्यस्यैका धनुरार्तिः। पृथिव्यामपरा श्रिता ॥ १५ ॥

तस्येन्द्रो वज्रिरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्यज्यम्।
अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः।
रुद्रस्य त्वेव धनुरार्तिः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्।
तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति।
नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद ॥ १६ ॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्वात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न

वासाँसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिङ्स्नातः।
सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं
प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥ १७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व
ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति।
य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय
सर्वान्कामान्भिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति॥ १८॥

अवद्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः
सहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उप्प्लुहि तं
नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान्
परिवृश्चति। पृथिव्यंशुमती। तामन्ववस्थितः संवत्सरो दिवं
च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्।
यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्। इत्यृतुमण्डलानि।
सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं सनिर्वचनाः॥ १९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः।
ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।
कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते
शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु।
यस्मिन्तसूर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥ २०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्यो-
तिर्लभन्ते। तान्तसोमः कश्यपादधिनिर्द्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्।

प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या
इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्सप्त सूर्यानि। पञ्चकर्णो
वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः ॥ २१ ॥

आनुश्राविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव
महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः
प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहत्तम्। भ्राजपटरपतङ्गा
निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तप्रितपाः ॥ २२ ॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातप्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या
दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे
घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या
इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः ॥ २३ ॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभीरक्ष्ण
इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता
सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्याव इन्द्र ते
शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्तसहस्रं सूर्याः ॥ २४ ॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्।
अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्।
तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा
जगतस्तस्थुषश्चेति ॥ २५ ॥

[७]

केदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। काहः केयं देव रात्री।

क्व मासा ऋतवः श्रिताः। अर्द्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्तुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः ॥ २६ ॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे दशस्ये ॥ २७ ॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थं पृथिवीमभितो मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम् ॥ २८ ॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते ॥ २९ ॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेव संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्माग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्ब्रह्मन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान् ॥ ३० ॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य

कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः ॥ ३१ ॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धागमनः सिद्धागमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्या रुहः ॥ ३२ ॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठन्ते नम उक्तिं विधेमेति ॥ ३३ ॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः ॥ ३४ ॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामं हन्ति ॥ ३५ ॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घ्रिर्वम्भारिः।

हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्तसूर्यवर्चाः।
कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च देवा
गरगिरः ॥ ३६ ॥

नैनं गरौ हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी
बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ
निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः ॥ ३७ ॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिवि-
द्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति।
एतयैव विभक्तिर्विपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूल्लोकान-
भिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम् ॥ ३८ ॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्नय
इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासन्ते। महर्-
षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते।
छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः ॥ ३९ ॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छं योरावृणीमहे।
गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु
द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति
निगदव्याख्याताः ॥ ४० ॥

[९]

सहस्रवृद्धियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना भुज्यूनासत्या।

विश्वस्य जगत्स्पती। जाया भूमिः पतिर्व्योम। मिथुनन्ता
अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं
वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः ॥ ४१ ॥

विश्वा हि माया अवथः स्वधावन्तौ। भद्रा वा पूषणाविह रातिरस्तु।
वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः सꣳ सखायौ।
तावश्विना रासभाश्वा हवं मे। शुभस्पती आगतꣳ सूर्यया सह।
त्युग्रोह भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः।
तमूहथुनौभिरात्मन्वतीभिः। अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः ॥ ४२ ॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्भिः। नासत्या भुज्युमूहथुः पतङ्गैः।
समुद्रस्य धन्वन्नार्द्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्भिः षडश्वैः।
सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः। आपपूरूषम्बरश्चैव।
सवितरिपसोऽभवत्। त्यꣳ सुतृप्तं विदित्वैव। बहुसौम गिरं
वशी ॥ ४३ ॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्तसोमंतृप्सुषु। स
सङ्ग्रामस्तमौद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोभिः
स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति परिवृत्याऽस्तः।
एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः। अहरहर्गर्भं
दधाथे ॥ ४४ ॥

तयोरेतौ वत्सावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः। ता
अविसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वत्सौ। अग्निश्चादित्यश्च।
रात्रेर्वत्सः। श्वेत आदित्यः। अहोऽग्निः ॥ ४५ ॥

ताम्रो अरुणः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरैतौ वत्सौ।
वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युत आदित्यस्य। ता अविंसृष्टौ।
दम्पती एव भवतः। तयोरैतौ वत्सौ ॥ ४६ ॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव
प्रतिपद्येते। सेयं रात्री गर्भिणी पुत्रेण संवसति। तस्या वा
एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोगर्भिण्या उल्बणम्।
एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति। य
एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वत्सः।
अथ पवित्राङ्गिरसः ॥ ४७ ॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितृषां प्रत्नो अभिरक्षति व्रतम्।
महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्। पवित्रं
ते विततं ब्रह्मणस्पते। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः। अतस्ततनूर्न
तदामो अश्रुते। श्रुतास इद्वहन्तस्तत्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्।
असतः सद्ये ततक्षुः ॥ ४८ ॥

ऋषयः सप्तात्रिश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः
शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी
य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्वियुः। अदब्धानि
वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तत्सवितुर्वरेण्यं।
भर्गो देवस्य धीमहि ॥ ४९ ॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्सवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य
भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि। अपागूहत्

सविता तृभीन्। सर्वाँन्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्द्दशे।
अस्थ्यश्ना सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मे॥५०॥

नपुंसकं पुमाञ्छ्रस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि
यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि।
अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुंस
आहुः। पश्यदक्षणावन्नविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा
चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानात्सवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्।
तमनङ्गुलिरावयत्। अग्नीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असश्चत्।
ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु जनः
श्रद्दध्यात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितं रुदितं गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्वेव विद्धि
तत्। अतृष्यंस्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता मे मिथू चरन्। पुत्रो
निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च चेतनः। स तं मणिमविन्दत्।
सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्नीवः प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असश्चत्। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि
प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवस्य व्रतम्।
आतमग्ने रथं तिष्ठ। एकाश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्।
वातघ्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षौ यातु सज्जति। यच्छ्वेतान् रोहिताञ्श्वाग्नेः। रथे
युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये

विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च। नियुद्धिर्वायविह तां
विमुञ्च ॥ ५५ ॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमऽऽधमं सन्धम। आदित्ये चन्द्रवर्णानाम्।
गर्भमार्धेहि यः पुमान्। इतः सिक्तं सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं
कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः
सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते ॥ ५६ ॥

एवमेतं निबोधत। आमन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः। मा
त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्द्रैरिन्द्र
हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः।
निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च महद्भिश्च ॥ ५७ ॥

निघृष्टैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्रऽऽयाहि
सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः। संवत्सरो
विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव। सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योः
सुब्रह्मण्योम्। इन्द्रऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मैधातिथेः। मेष
वृषणश्चस्य मेने ॥ ५८ ॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण।
अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौ दिग्वाससोऽग्नयः।
अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथा-
ऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः पराङ्गताः ॥ ५९ ॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च।
विश्वरूपैरिहऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति तद्वयोः।

उक्तो वे॒षो वा॒साऽ॒सि च। का॒लाव॒यवा॒नामि॒तः प्र॒तीज्या। वा॒सात्या॑
इत्य॒श्विनोः। कोऽन्तरि॒क्षे शब्दं॑ क॒रोती॒ति। वा॒सिष्ठो॑ रौहि॒णो
मीमा॑ऽसां च॒क्रे। तस्यै॒षा भव॑ति। वा॒श्रेव॑ वि॒द्युदि॑ति। ब्रह्म॑ण
उ॒दर॑णमसि। ब्रह्म॑ण उ॒दीर॑णमसि। ब्रह्म॑ण आ॒स्तर॑णमसि। ब्रह्म॑ण
उ॒प॒स्तर॑णमसि ॥ ६० ॥

[१२]

[अ॒प॒क्राम॑त ग॒र्भिण्यः॑]

अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीमिमां म॒हीम्। अ॒हं वेद॑ न मे॒ मृत्युः॑।
न चा॒मृत्यु॑र॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑न्य॒ष्टपु॑त्रम्। अ॒ष्टप॑दि॒दम॑न्तरि॒क्षम्।
अ॒हं वेद॑ न मे॒ मृत्युः॑। न चा॒मृत्यु॑र॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्।
अ॒ष्टप॑त्नीम॒मूं दि॒वम् ॥ ६१ ॥

अ॒हं वेद॑ न मे॒ मृत्युः॑। न चा॒मृत्यु॑र॒घाऽऽह॑रत्। सु॒त्रामा॑णं म॒हीम्
षु। अ॒दि॒तिर्घो॑रदि॒तिर॑न्तरि॒क्षम्। अ॒दि॒तिर्मा॑ता स पि॒ता स पु॑त्रः।
वि॒श्वे दे॒वा अ॒दि॒तिः प॒ञ्चज॑नाः। अ॒दि॒तिर्जा॑तम॒दि॒तिर्ज॑नित्वम्।
अ॒ष्टौ पु॑त्रा॒सो अ॒दि॒तेः। ये जा॒तास्त॑न्वः परि॒ दे॒वां (२)
उ॒प॒प्रैत्स॑प्तभिः ॥ ६२ ॥

प॒रा मा॒र्ताण्ड॑मास्यत्। स॒प्तभिः॑ पु॒त्रैर॑दि॒तिः। उ॒प॒प्रैत्पू॒र्व्यं यु॑गम्।
प्र॒जायै॑ मृत्यवे तत्। प॒रा मा॒र्ताण्ड॑माभ॒रदि॑ति। ताननु॒क्रमि॑ष्यामः।
मि॒त्रश्च॑ वरु॒णश्च। धा॒ता चा॒र्य॑मा च। अ॒शश्च॑ भग॒श्च। इन्द्र॑श्च
वि॒वस्वा॑श्चेत्येते। हि॒रण्य॑ग॒र्भो ह॒सः शु॒चि॒षत्। ब्रह्म॑ज॒ज्ञानं॑
तदि॒त्पद॑मिति। ग॒र्भः प्रा॑जाप॒त्यः। अथ॑ पु॒रुषः॑ स॒प्त पु॒रुषः॑ ॥ ६३ ॥

[य॒था॒स्थानं॑ ग॒र्भिण्यः॑]

[१३]

योऽसौ तपन्नृदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदगाः। असौ योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायाऽस्तमेति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायाऽस्तङ्गाः। असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति ॥ ६४ ॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापूरिष्ठाः। असौ योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपक्षीयति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत ॥ ६५ ॥

इमे मासाश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत। अयं संवत्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च ॥ ६६ ॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोत्सृप। इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोत्सृप। इयं रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मे

प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोत्सृप। ॐ भूर्भुवः
स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥ ६७॥

[१४]

अथऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने
स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा
भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। सतां
सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वता-
मभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा
भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां
देवानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य
सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः।
रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥ ६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा
भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा
भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य
स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो
मिथुनं रीद्वम्॥ ६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां
रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने
स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा

भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि ॥ ७० ॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ७१ ॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस

उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य
स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो
मिथुनं रीद्वम् ॥ ७२ ॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते ॥ ७३ ॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः
पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्।
विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्। त्वष्टा वो
रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः
सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु।
नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येव। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा
हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि देवाः ॥ ७४ ॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च
सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्विया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः।
मरीच्यात्मानो अद्भुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे
सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः ॥ ७५ ॥
देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्च्युष्णिमपा रक्षः।

अपाश्र्युष्णिमपारघम्। अपाघ्रामपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हित।
वज्रं देवीरजीताः। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्।
योनिनोर्ध्वमुदीषत ॥ ७६ ॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। केतवो अरुणासश्च।
ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो
सहस्रधार्यसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप
ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि ॥ ७७ ॥

[२१]

यौऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा
वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य
एवं वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अग्निर्वा
अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यौऽग्नेरायतनं वेद ॥ ७८ ॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान्
भवति। य एवं वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं
वेद। आयतनवान् भवति ॥ ७९ ॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं
वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै
तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यौऽमुष्य तपत

आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत
आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद।
आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान्
भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै
चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि
वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं
वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्।
आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा
अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्यऽऽयतनं
वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्यऽऽयतनम्।
आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान्
भवति। यः संवत्सरस्यऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो
वै संवत्सरस्यऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद।
योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाऽभ्यनूक्ता। अपां
रसमुदयंसन्न। सूर्ये शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो
रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपां रसः।
तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदग्धीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां

पूरयित्वा गुल्फदघ्नम् ॥ ८५ ॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सङ्स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे।
अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीते-
ऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ
भुवनेष्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अवीष्टका उपदधाति।
अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु ॥ ८६ ॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः।
कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं
चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं
चिनुते ॥ ८७ ॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः ॥ ८८ ॥

इमाल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति।
योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा अग्नेर्मिथूयाः।
मिथुनवान्भवति। य एवं वेद ॥ ८९ ॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे
समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं सृजेयमिति।
तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वदति। तत्कर्मणा

करोति। तद्दे॒षाऽभ्यनू॑क्ता। काम॒स्तद॒ग्रे सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो रे॒तः
प्रथ॑मं यदासीत्॥ ९० ॥

स॒तो बन्धु॑मस॒ति निर॑विन्दन्न। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षेति॑।
उपै॑न॒न्तदु॑प॒नम॑ति। यत्का॑मो भव॒ति। य ए॒वं वेद॑। स तपो॑ऽतप्यत।
स तप॑स्त॒प्त्वा। शरी॑रमधू॒नुत। तस्य॑ यन्मा॒ऽसमा॑सीत्। ततो॑ऽरु॒णाः
केत॑वो वा॒तर॑श॒ना ऋ॒षय॑ उद॒तिष्ठ॑न्॥ ९१ ॥

ये नखाः॑। ते वैखान॒साः। ये वालाः॑। ते वाल॑खिल्याः। यो रसः॑।
सोऽपा॑म्। अ॒न्तर॑तः कूर्मं भू॒तः सर्प॑न्तम्। तम॑ब्रवीत्। मम॑
वै॒त्वङ्मा॑ऽसा। सम॑भूत्॥ ९२ ॥

नेत्य॑ब्रवीत्। पूर्व॑मे॒वाह॑मिहा॒समि॑ति। तत्पु॑रुषस्य पु॒रुष॑त्वम्। स
स॒हस्र॑शी॒र्षा पु॑रुषः। स॒हस्रा॑क्षः स॒हस्र॑पात्। भू॒त्वोद॑तिष्ठत्।
तम॑ब्रवीत्। त्वं वै पूर्वं॑ सम॑भूः। त्वमि॒दं पूर्वं॑ कुरु॒ष्वेति॑। स इ॒त
आ॒दाया॑पः॥ ९३ ॥

अ॒ञ्जलि॑ना पु॒रस्ता॑दु॒पाद॑धात्। ए॒वाह्ये॑वेति। तत॑ आ॒दित्य॑
उद॑तिष्ठत्। सा प्रा॒ची दिक्। अथा॑ऽरु॒णः के॒तुर्दक्षि॑ण॒त
उ॒पाद॑धात्। ए॒वाह्य॑ग्न इति। ततो॑ वा अ॒ग्निरुद॑तिष्ठत्। सा
दक्षि॑णा दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुः प॒श्चादु॒पाद॑धात्। ए॒वा हि वा॒यो
इति॑॥ ९४ ॥

ततो॑ वा॒युरुद॑तिष्ठत्। सा प्र॒तीची॑ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुरुत्तर॑त॒
उ॒पाद॑धात्। ए॒वाही॑न्द्रेति। ततो॑ वा इन्द्र॑ उद॒तिष्ठ॑त्। सोदी॑ची
दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुर्मध्य॑ उ॒पाद॑धात्। ए॒वा हि पू॒षन्नि॑ति। ततो॑

वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक् ॥ ९५ ॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्घो हि ते समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता ॥ ९६ ॥

आपो ह यद्वृहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्ध्यो वा इदं समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्वति। तस्मादिदं सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता ॥ ९७ ॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमाप्त्वा। सर्वमवरुद्ध। तदेवानुप्राविशति। य एवं वेद ॥ ९८ ॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि। मेघो विद्युत्। स्तनयितुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो ब्रह्मवर्चसितरः ॥ ९९ ॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः।

तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः।
स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः।
पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति ॥ १०० ॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्गतीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य
उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या
गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति ॥ १०१ ॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु
वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवद्ध्योऽन्नं
जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना
ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः ॥ १०२ ॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः।
प्रतिष्ठां शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति। शतशश्चैव
सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं
वेद ॥ १०३ ॥

[२४]

जानुदग्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपां सर्वत्वाय।
पुष्करपर्णं रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्।
सत्यं रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्।
यावदेवास्ति ॥ १०४ ॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथोऽस्वर्गस्य

लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः।
अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करर्द्धिया इति। वाय्वश्चा
रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥ १०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय
उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं
पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या वा इयं
पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। परोरजाः
पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं
वेद॥ १०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति।
अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथौ आहुः।
सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः
सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं
चिनुते॥ १०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं
चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥ १०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुक-
मग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ सङ्स्फालयेत्।
हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत।

उत्तरवेद्याः ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥ १०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति।
य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्।
यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं
वेद॥ ११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति।
य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्।
भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरःश्चिन्वीत।
वज्रो वा आपः॥ १११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो
यशस्कामः। ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्व्रतम्।
वर्षति न धावेत्॥ ११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं
कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवर्सनः स्नायात्। गुह्यो वा
एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनन्तिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं
वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य
एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥ ११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं
च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सर्गणो

मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व।
आण्डीभवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां
पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं
कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्म तीरिषत्। उत्तिष्ठत् मा स्वप्न।
अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण
सयुजौषसः। युवा सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्याः हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको
ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनऽऽवृतां पुरीम्।
तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानाः
हरिणीम्। यशसा सम्परीवृताम्। पुरः हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पराङ्मेत्यज्यामयी। पराङ्मेत्यनाशकी। इह
चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते।
यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते। अग्निस्तदनुवेधति।
अश्रुतासः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापैक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च
ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः।
अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि च
सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहौभिरद्विरक्तु-
भिव्यक्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च

कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता
आण्डपीताः। अङ्गरेषु च ये हुताः। उभयान् पुत्रपौत्रकान्।
युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः ॥ ११९ ॥

अदो यद्वह्म विलबम्। पितृणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोरग्नेः।
मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मि
सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापो
देवीरिहऽऽहित ॥ १२० ॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतौ निरऋतिः हथः। परिबाधः
श्वेतकुक्षम्। निजङ्घः शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह।
अग्ने नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च
दीधिरे। रथेन किंशुकावता। अग्ने नाशय सन्दृशः ॥ १२१ ॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषै। स नो यवसमिच्छतु।
इदं वचः पर्जन्याय स्वराजै। हृदो अस्त्वन्तरन्तद्युयोत।
मयोभूर्वातो विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे। सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः।
यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः
पुरुषीणाम् ॥ १२२ ॥

[२९]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु
मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्।
यदोषधीरप्यसरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय वर्चसे।

यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन माममृतं कुरु।
तेन सुप्रजसं कुरु ॥ १२३ ॥

[३०]

अञ्घस्तिरोऽधाऽजायत। तव वैश्रवणः सदा। तिरौऽधेहि
सपत्नान्नः। ये अपोऽश्नन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः।
रथं सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रं सहस्राश्वम्। आस्थायायाहि
नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो हस्ति
हिरण्यमश्वान् ॥ १२४ ॥

असाम सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं विराजम्।
सुदरशने च क्रौञ्चे च। मैनागे च महागिरौ। शतद्वाटारगमन्ता।
संहार्यं नगरं तव। इति मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिं
हरेत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायायं बलिः ॥ १२५ ॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिं हत्वोपतिष्ठेत्। क्षत्रं क्षत्रं
वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयं स्मः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः।
अस्मात्प्रविश्यान्नमद्भीति। अथ तमग्निमादधीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म
प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः ॥ १२६ ॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्यं
सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा
भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा।
तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीरुहुता
भवेयुः ॥ १२७ ॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः

सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते।
य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते
विघातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः ॥ १२८ ॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवधीत्। मयि
स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे।
स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु।
कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो
वातरशनाः। प्रतिष्ठां शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्।
शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका
सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि ॥ १२९ ॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः समासेन।
तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकौपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः
स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्नीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं
परिचरेत्। पुनर्मामैत्त्विन्द्रियमित्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभि-
रद्भिः कार्यं कुर्वीत ॥ १३० ॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे
नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः।
प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं
कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा ॥ १३१ ॥

महानाग्नीभिरुदकं सङ्स्पृश्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा नः
शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे।

धेनुर्दक्षिणा। कःसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति
वा। एवङ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति
तपस्वी पुण्यो भवति ॥ १३२ ॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपक्लृप्तं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय
आयत्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्त्सम्भान्।
ज्योतिष्मांस्तेजस्वानातपस्त्तपन्नभितपन्। रोचनो रोचमानः
शोभनः शोभमानः कल्याणः। दशी दृष्टा दर्शता विश्वरूपा
सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेरा। आपूर्यमाणा
पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः
प्रमोदः ॥ १ ॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः सशान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्त्-
सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सस्तुतं कल्याणं
विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्। अरुणं
भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्जलिता तपन्वितपन्त्सन्तपन्। रोचनो
रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता
सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती ॥ २ ॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा। अभिशस्ताऽ-
नुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्त्ससादनः
ससन्नः सन्नः। आभूर्विभूः प्रभूः शम्भूर्भुवः। पवित्रं पवियिष्यन्पूतो
मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो जीविष्यन्त्स्वर्गो लोकः।

सहस्वान्तसहीयानोजस्वान्तसहमानः। जयन्नभिजयन्तसुद्रविणो
द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः ॥ ३ ॥

अरुणोऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः
पिन्वमानोऽन्नवान्नसवानिरावान्। सर्वौषधः सम्भरो महस्वान्।
एजत्का जौवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः। सरिस्त्रराः
सुशेरवः। अजिरासौ गमिष्णवः। इदानीं तदानीमेतर्-
हि क्षिप्रमजिरम्। आशुर्निमेषः फणो द्रवन्नतिद्रवन्।
त्वरःस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम उक्थ्योऽतिरात्रो
द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निर्ऋतुः सूर्य ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः।
प्रजापतिः संवत्सरो महान्कः ॥ ४ ॥

[१]

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्तसंवत्सरं च।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद।
भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्तसंवत्सरं च।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद।
स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्तसंवत्सरं च।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। भूर्भुवः
स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्तसंवत्सरं च।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ५ ॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि
सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाऽश्वासि भूयाऽश्चास्यग्ने। यत्तै अग्ने न्यूनं

यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाञ्चासि भूयाञ्चास्यग्ने। मा ते अग्ने च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥ ६ ॥

[३]

संवत्सरौऽसि परिवत्सरौऽसि। इदावत्सरौऽसीदुवत्सरौऽसि। इद्वत्सरौऽसि वत्सरौऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरूषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥ ७ ॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभौऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि। सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्या चितिमापृण। अचित्या चितिमापृण। चिदसि समुद्रयौनिः॥ ८ ॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्तसधस्थे ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अह्ना प्रसारय। रात्र्या समच। रात्र्या प्रसारय। अह्ना समच। कामं प्रसारय। कामं समच॥ ९ ॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं
तपो नाम। रूपममृतम्। चक्षुः स्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो
महः। समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो
यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं
ददद्भ्याववृत्स्व ॥ १० ॥

[५]

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः।
अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे
यशसा सःसृजन्तु ॥ ११ ॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा।
अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽहस्पत्याय
स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा। ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा
विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे स्वाहा। शूषाय स्वाहा
सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सःसर्पाय
स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा ॥ १२ ॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायत। मही न धाराऽत्यन्धो अरुषति।
अहिर्ह जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरदृषा हरिः।
उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवे त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवे
त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः शपथं जहि। अधा नो अग्न
आवह। रायस्पोषः सहस्रिणम् ॥ १३ ॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया। सर्वानवयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाक्। असावेहि ॥ १४ ॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः। असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्र। असावेहि ॥ १५ ॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा वेद। असावेहि। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः ॥ १६ ॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः ॥ १७ ॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रे श्रिताः। श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः ॥ १८ ॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता। शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः ॥ १९ ॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बले श्रितः। बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि।

प॒र्जन्यो॑ मे मूर्ध्नि॒ श्रितः॑ ॥ २० ॥

मूर्धा॑ हृदये। हृदयं॑ मयि। अ॒हम॒मृतैः। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। ईशानो॑
मे म॒न्यौ श्रितः॑। म॒न्युर॒हृदये॑। हृदयं॑ मयि। अ॒हम॒मृतैः। अ॒मृतं॑
ब्रह्म॑णि। आ॒त्मा म॑ आ॒त्मनि॑ श्रितः॑ ॥ २१ ॥ आ॒त्मा हृदये॑। हृदयं॑
मयि। अ॒हम॒मृतैः। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। पुन॑र्म आ॒त्मा पुन॑रायुरागात्।
पुनः॑ प्रा॒णः पुन॑राकूत॒मागात्। वैश्वान॑रो र॒श्मिभि॑र्वावृ॒धानः।
अ॒न्तस्तिष्ठ॑त्व॒मृत॑स्य गो॒पाः ॥ २२ ॥

[८]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वान॑सृजत। ते पा॒प्मना॑ सन्दि॒ता अजा॑यन्त।
तान्व्य॑द्यत्। यद्य॑द्यत्। तस्मा॑द्विद्युत्। तम॑वृश्चत्। यद॑वृश्चत्।
तस्मा॑द्वृष्टिः। तस्मा॑द्यत्रैते दे॒वते॑ अभि॒प्राप्नुतः॑। वि च॑ है॒वास्य॑ तत्र
पा॒प्मानं॑ द्यतः॑ ॥ २३ ॥

वृश्च॑तश्च। सैषा मी॒मांसाऽग्नि॑होत्र ए॒व संप॑न्ना। अथो॑ आहुः।
सर्वे॑षु यज्ञ॒क्रतु॑ष्विति। होष्य॑न्नप॒ उप॑स्पृशेत्। विद्यु॑दसि विद्यं
मे पा॒प्मान॑मिति। अथ॑ हु॒त्वोप॑स्पृशेत्। वृष्टि॑रसि वृश्च॑ मे
पा॒प्मान॑मिति। यक्ष्य॑माणो वे॒ष्ट्वा वा॑। वि च॑ है॒वास्यै॑ते दे॒वते॑ पा॒प्मानं॑
द्यतः॑ ॥ २४ ॥

वृश्च॑तश्च। अ॒त्य॒हो हाऽऽरु॑णिः। ब्रह्म॑चा॒रिणो॑ प्र॒श्नान्प्रोच्य॑
प्रजि॑घाय। परे॑हि। लृक्षं॑ दय्या॑पातिं पृच्छ। वेत्थ॑ सावि॒त्रा(३)न्न
वेत्था॑(३) इति। तमा॑गत्य पप्रच्छ। आ॒चार्यो॑ मा प्रा॒हैषीत्। वेत्थ॑
सावि॒त्रा(३)न्न वेत्था॑(३) इति। स हो॑वाच वेदेति॑ ॥ २५ ॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरजसीति। कस्तद्यत्पुरोरजा इति। एष वाव स पुरोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं तत्सत्यमिति। तप इति॥ २६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्यापातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मा सावित्रे समवादिष्टेति॥ २७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषा सावित्रे संवदेते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाह। संज्ञानं विज्ञानं दशां दृष्टेति। एष एव तत्॥ २८॥

अथ यदाह। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाह। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः॥ २९॥

अथ यदाह। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तैर्धर्मासाः। एष मासाः। अथ यदाह। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निरृतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥ ३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाह। इदानीं तदानीमिति। एष एव

तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः।
अहोरात्रैः समाजगाम। तं ह्येचुः। यो वा अस्मान् वेद।
विजहत्याप्मानमेति ॥ ३१ ॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं
क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं
लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना
हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदाञ्चकार ॥ ३२ ॥

स ह हंसो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य
सायुज्यम्। हंसो ह वै हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। देवभागो ह श्रौतर्षः।
सावित्रं विदाञ्चकार। तं ह वागदृश्यमानाऽभ्युवाच ॥ ३३ ॥

सर्वं बत गौतमो वेद। यः सावित्रं वेदेति। स होवाच। कैषा
वागसीति। अयमहं सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो
बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपपात।
नमो नम इति ॥ ३४ ॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्ये के च
सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं
पदं श्रियाऽभिषिक्तं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे
अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति त्रीणि ॥ ३५ ॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद। श्रिया
हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्।

यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा करिष्यति।
य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न
साम्नाऽथोऽस्ति। यः सावित्रं वेद ॥ ३६ ॥

तदेतत्परि यदेवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं स्वर्गे लोक एति।
विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे
लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो
ह वै वाष्णीयः। आदित्येन समाजंगाम। तं हौवाच। एहि सावित्रं
विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष
वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं
तदुवाच ॥ ३७ ॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः
पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते
मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाश्च वेद। कुर्वन्ति
हास्यैता अग्नौ मधु। नास्यैष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद ॥ ३८ ॥

न हास्यैता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह
वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति।
संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां
नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावपर-
पक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं
वेद ॥ ३९ ॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।

चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति।
 एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
 य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि
 वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पविष्यन्त्सह-
 स्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च
 मासानां च नामधेयानि ॥ ४० ॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै
 यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद। न यज्ञक्रतुषु
 नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः
 प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च
 संवत्सरस्य च नामधेयानि ॥ ४१ ॥ न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर
 आर्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद।
 न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै
 मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद।
 अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो
 भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव संलोकतां सायुज्यमश्नुते।
 अपं पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद ॥ ४२ ॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति।
 कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः।
 स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद। स

एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥ ४३ ॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ चैवैनं तत्सावित्रः।
स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सयुग्भिः क्रियते।
इतिरात्रायादीक्षित। इतिरात्राय व्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं
विदुषः। अमुष्मिँल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतं हैव स शैवधिमनु
पैरति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद॥ ४४ ॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिँल्लोके शैवधिं न धयन्ति। अधीतं हैव
स शैवधिमनु पैरति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तं
ह जीर्णिं स्थविरं शयानम्। इन्द्र उपव्रज्यौवाच। भरद्वाज। यत्तै
चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनैनं चरेयमिति
होवाच॥ ४५ ॥

तं ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषां
हैकैकस्मान्मुष्टिनाददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा वा
एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिर्नन्वोचथाः। अथ
त इतरदननूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति॥ ४६ ॥

तस्मै हैतमग्निं सावित्रमुवाच। तं स विदित्वा। अमृतो भूत्वा।
स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा।
स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव
त्रयीं विद्या॥ ४७ ॥

यावन्तं ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति।
य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यं

सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि ॥ ४८ ॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति। तस्मात्सावित्रः ॥ ४९ ॥

[११]

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥ १ ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

लोकौऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्य पारोऽसि। अक्षितोऽस्य क्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १ ॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ।

तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २ ॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ३ ॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ४ ॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ५ ॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ६ ॥

अग्निरसि पृथिव्याऽं श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ७ ॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ८ ॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ९ ॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १० ॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ११ ॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १२ ॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि
विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुघान्यक्षितानि।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १३ ॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता।
तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १४ ॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य
जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १५ ॥

मासाः स्थ र्तषु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य
जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १६ ॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो
विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १७ ॥

अहोरात्रे स्थौऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे।
युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुधे अक्षिते।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १८ ॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नदुधौ युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुधा अक्षिताः।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १९ ॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता।
त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुधामक्षिताम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २० ॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां धामामृतम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं
त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २१ ॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं
वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्मना। देवा देवेषु
श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्।

तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥ २२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्। नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्। द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥ २३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु श्रयध्वम्। एकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्। त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥ २४॥

षड्विंशाः सप्तविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु श्रयध्वम्। अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा एकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिस्त्रयस्त्रिंशाः। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मान् उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजैर्भिरागतम्।

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः।
अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवन्नस्य गोपाः। ते सर्वे
सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः। वयं स्याम पतयो रयीणाम्।
भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २६ ॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं
तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते। सोम
वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते। मित्र
सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥ २७ ॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्र पशूनां पते। इन्द्रोऽजसां पते। बृहस्पते
ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहं स्वयम्। रुचा रुरुचे रोचमानः।
अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ प्रजनौ प्रजायेय। वयं
स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २८ ॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तरूषयः सप्त धाम प्रियाणि।
सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्।
अग्निर्देवता। अग्निं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥ २९ ॥

इन्द्रं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति।
प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु।
यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ
देवता। मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै

दिशोऽभिदासति ॥ ३० ॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिः स दिशां देवं
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। इयं दिक्।
अदितिर्देवता। अदितिः स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे कामान्त्समर्धयतु ॥ ३१ ॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान।
असावेहि। उषसमुषसमशीय। अहमसो ज्योतिरशीय।
अहमसोऽपोऽशीय। वयः स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः
स्वाहा ॥ ३२ ॥

[५]

यत्तेऽचितं यदु चितं ते अग्ने। यत्त ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्।
आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु।
चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाऽश्चासि भूयाऽश्चास्यग्ने। लोकं
पृणच्छिद्रं पृण। अथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिः।
अस्मिन् योनावसीषदन् ॥ ३३ ॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमऽ
श्रीणन्ति पृथ्वयः। जन्म देवानां विशः। त्रिष्वा रोचने दिवः।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। अग्ने देवाः इहाऽऽवह। जज्ञानो
वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा
यविष्ठम् ॥ ३४ ॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं
विश्वतः प्रत्यञ्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निः होतारं

परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमित्। त्वां महो वृणते
नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निधीमहि। मनुष्वत्समिधीमहि। अग्ने
मनुष्वदङ्गिरः ॥ ३५ ॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति
विश्वचरषणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्।
इषः स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्टो
विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो दिवा
स रिषः पातु नक्तम् ॥ ३६ ॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सौऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते।
तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्।
तत्पुच्छम्। यदुदङ्। स उत्तरः पक्षः ॥ ३७ ॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो
सम्पदेवास्य सा। स५ ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो
यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह
वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति।
गच्छति प्रतिष्ठाम् ॥ ३८ ॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद।
आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य
शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा
अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं
लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तमो भाष्यात् ॥ ३९ ॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिञ्च लोकेऽमुष्मिञ्च भाति।
 उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरैणाऽऽदित्यम्। अथ
 हैते वरीयांसो लोकाः। ये परैणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः
 ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरैणाऽऽदित्यम्। अथ
 हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परैणाऽऽदित्यम्॥४०॥
 अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं
 चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने
 प्रत्यपैक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपैक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नाचिकेता नाम
 पुत्र आस। तः ह कुमारः सन्तम्। दक्षिणासु नीयमानासु
 श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं
 तृतीयम्। तः ह परीत उवाच। मृत्यवे त्वा ददामीति। तः ह
 स्मोत्थितं वागभिवदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै
 त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो
 रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमार कति
 रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमाः रात्रिमाश्ना
 इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूस्त इति। किं तृतीयामिति।
 साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो

रात्रीरनाश्वान्गृह उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमार कति
रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच ॥ ४४ ॥

किं प्रथमाः रात्रिमाश्ना इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति।
पशूस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु
भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति।
द्वितीयं वृणीष्वेति ॥ ४५ ॥

इष्टापूर्तयोर्मैऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच।
ततो वै तस्यैष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते।
यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं
वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मैऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं
नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत् ॥ ४६ ॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्।
तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै
नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत् ॥ ४७ ॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्यैऽग्नौ वैश्वानरे
प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्विरण्यं कनिष्ठं धनानाम्।
भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै
तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां
प्रत्यगृह्णात् ॥ ४८ ॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सौऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्ण।

दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्या दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं व्रीणाति ॥ ४९ ॥

[८]

त९ हैतमेकै पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः ॥ ५० ॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सत्त्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं वायुर्ऋद्धिकामः ॥ ५१ ॥

यथान्युत्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमार्ध्नात्। यामिदं वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृध्नाति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वाष्णीः पशुकामः। पाङ्गमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात् ॥ ५२ ॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्यै। ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं

चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो
यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्ये ॥ ५३ ॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां
मध्यै। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत।
यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः ॥ ५४ ॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति।
एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा
एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत् ॥ ५५ ॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ
हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽभि स्वर्गं
लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते।
य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत् ॥ ५६ ॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राङाहोतुर्धिष्ण्यादुत्सर्पेत्।
येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा
ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्यैव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ
यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति।
दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीं जुषाणा
वेत्वाज्यस्य स्वाहेति स्तुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात् ॥ ५७ ॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय।
चित्तिक्लृप्तिभिरभिमुख्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता

आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू
इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः
सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः ॥ ५८ ॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो
या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।
यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या
अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां
तृतीयामुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति ॥ ५९ ॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामा-
प्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवश्च
वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति ॥ कामचारौ ह
वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
वसन्तः शिरः ॥ ६० ॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा वै
पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। एवमेव स
तस्य सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते ॥ ६१ ॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः
शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः
पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्।

अ॒हो॒रा॒त्राणी॑ष्ट॒काः। ए॒ष वा॒व सौ॑ऽग्निर॑ग्नि॒मयः॑ पुन॒र्णवः॑। अ॒ग्नि॒मयो॑
ह॒ वै पुन॑र्ण॒वो भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्।
यो॑ऽग्निं ना॒चिके॒तं चि॒नुते। य उ॑ चैन॒मेव॑ वेद॥ ६२ ॥

[१०]

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः ॥ २ ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

तुभ्यं॑ ता अ॒ङ्गिर॑स्त॒माऽश्या॑म॒ तं का॒मम॑ग्ने। आ॒शा॒नां त्वा॒ विश्वा॑
आ॒शाः। अनु॑ नो॒ऽद्यानु॑म॒तिर॑न्वि॒दनु॑मते॒ त्वम्। का॒मो भू॒तस्य॑
का॒मस्त॑द॒ग्रै। ब्र॒ह्म ज॒ज्ञानं॑ पि॒ता वि॒राजा॑म्। य॒ज्ञो रा॒योऽयं॑ य॒ज्ञः।
आपो॑ भ॒द्रा आ॒दि॒त्य॑श्यामि। तुभ्यं॑ भ॒रन्ति॑ यो दे॒ह्यः। पूर्वं॑ दे॒वा
अ॒परे॑ण प्रा॒णापा॑नौ। ह॒व्य॒वाह॑ः॒ स्वि॑ष्टम्॥ १ ॥

[१]

दे॒वेभ्यो॑ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रोऽभ॑वत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्।
प्रजा॑पते स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रोऽभू॑त्। तम॑न्विच्छेति।
तं य॒ज्ञक्र॑तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॒ज्ञक्र॑तुभि॒र्नान्वि॑न्दत्।
तमि॑ष्टिभि॒रन्वै॑च्छत्। तमि॑ष्टिभि॒रन्वि॑न्दत्। तदि॑ष्टी॒नामि॑ष्टि॒त्वम्।
ए॒ष्ट्यो ह॒ वै ना॑म। ता इ॒ष्ट्य॒ इत्या॑चक्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इ॒व
हि॒ दे॒वाः ॥ २ ॥

तमा॒शाऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पत आ॒श्या॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वा
आ॒शाऽस्मि॑। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्याऽऽशा॑ भविष्यति। अनु॑

स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं
 निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा
 अस्यऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा
 यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय
 स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
 स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ३ ॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै
 कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो भविष्यति। अनु
 स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं
 निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्यः कामोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा
 अस्य कामो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा
 यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 कामाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ४ ॥

तं ब्रह्माब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु वै ब्रह्मास्मि।
 मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो भविष्यति। अनु स्वर्गं
 लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं
 निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान्
 ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन

हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ५ ॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो भवष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ६ ॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु वा आपः स्मः। अस्मान्नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः श्रयिष्यन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अद्ध्यश्चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मिन्सर्वे कामा अश्रयन्त। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वे ह वा अस्मिन्कामाः श्रयन्ते। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽद्ध्यः स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ७ ॥

तमग्निर्वलिमानब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि

बलिः हरन्ति। अहमु वा अग्निर्बलिमानस्मि। मां नु यजस्व।
 अथ ते सर्वाणि भूतानि बलिः हरिष्यन्ति। अनु स्वर्गं लोकं
 वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टकपालं निरवपत्।
 अग्नये बलिमते चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मै सर्वाणि
 भूतानि बलिमहरन्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा
 अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय
 स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
 स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥ ८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुवित्ससि।
 अहमु वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते
 सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स
 एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टकपालं निरवपत्। अनुवित्त्यै
 चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनु
 स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
 सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्त्यै स्वाहा। अनुमत्यै
 स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
 स्वाहेति॥ ९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो
 नाम। आशा प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्।
 यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्। अग्निर्बलिमान्त्षष्ठीम्।

अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति।
कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ
चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्क२सं च। स्त्रियै
चाऽऽभार२ समृद्ध्यै ॥ १० ॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्। तपसा
सपत्नान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं देव२
हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो यत्। स एव पुत्रः स पिता
स माता। तपो ह यक्षं प्रथम२ सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमश्नुते।
श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी ॥ ११ ॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा देवी
प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। तां श्रद्धा२ हविषा
यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी।
आगात्सत्य२ हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वैः।
तस्मै विधेम हविषा घृतेन ॥ १२ ॥

यथा देवैः सध्रमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्। यस्माद्देवा
जज्ञिरे भुवनं च सर्वैः। तत्सत्यमर्चदुप यज्ञं न आगात्।
ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य
मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि देवः सहस्रः सहीयान्। स नो
जुषाण उप यज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं चेतसां च ॥ १३ ॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपहवैऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।

येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
 अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
 ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा दोहमानम्।
 चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु
 नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहꣳस्विष्टम्॥ १४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
 प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं
 यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभि-
 रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्ट्यो
 ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि
 देवाः॥ १५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि।
 मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं
 वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं
 लोकमविन्दत्। सत्यꣳ ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं
 विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
 अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा।
 स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥ १६॥

तꣳ श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै
 श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु

स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्।
 श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या
 श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य
 श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते।
 य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा।
 अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये
 स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ १७ ॥

तं सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै
 सत्यमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं सत्यं भविष्यति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्।
 सत्याय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं
 सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य
 सत्यं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते।
 य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा सत्याय स्वाहा।
 अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये
 स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ १८ ॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्राम्यसि। अहमु वै मनोऽस्मि।
 मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं
 वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। मनसे चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं
 लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य मनो भवति। अनु स्वर्गं लोकं
 विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।

अ॒ग्नये॑ स्वा॒हा मन॑से स्वा॒हा। अनु॑म॒त्यै स्वा॒हा प्र॒जाप॑तये स्वा॒हा।
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वा॒हाऽग्न॑यै स्विष्ट॒कृते॑ स्वा॒हाति॑ ॥ १९ ॥

तं च॑रणमब्रवीत्। प्रजा॑पते च॑रणेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै
च॑रणमस्मि। मां नु॑ यजस्व। अथ॑ ते स॒त्यं च॑रणं भविष्यति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वेत्स्य॑सीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं नि॒रव॑पत्।
च॑र॒णाय॑ च॒रुम्। अनु॑म॒त्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यं
च॑रणमभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॑स्य
च॑रणं भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यजते।
य उ॑ चैन॑देवं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वा॒हा च॑र॒णाय॑ स्वा॒हा।
अनु॑म॒त्यै स्वा॒हा प्र॒जाप॑तये स्वा॒हा। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वा॒हाऽग्न॑यै
स्विष्ट॒कृते॑ स्वा॒हेति॑ ॥ २० ॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः। अ॒पा॒घा अनु॑वित्तयो
नाम॑। तपः॑ प्रथ॒मा र॑क्षति। श्रद्धा॑ द्वितीया॑म्। स॒त्यं तृतीया॑म्।
मन॑श्चतु॒र्थीम्। च॑रणं पञ्चमी॑म्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति।
का॒म॒चा॒रोऽस्य॑ स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्य॑जते। य उ॑
चैना॑ ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठौ ही॒वरां॑ द॒द्यात्क॒सं च॑। स्त्रियै॑
चाऽऽभा॒रं स॑मृ॒द्ध्यै ॥ २१ ॥

[४]

ब्रह्म॑ वै चतु॒र्हो॒तारः॑। चतु॒र्हो॒तृ॒भ्योऽधि॑यज्ञो निर्मि॑तः। नैनं
श॑प्तम्। नाभि॑चरि॒तमा॑गच्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै चतु॒र्हो॒तृणां॑
चतु॒र्हो॒तृत्वं॑ वेद॑। अथो॑ पञ्च॒हो॒तृत्व॑म्। सर्वा॑ हा॒स्मै दि॑शः
कल्प॑न्ते। वा॒चस्प॑ति॒र्हो॒ता द॑श॒हो॒तृणा॑म्। पृथि॒वी हो॒ता

चतुर्होतृणाम् ॥ २२ ॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्। महाहविर्होता
सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो
पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै
सर्वविद्या। एतद्भेषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः
स्रुतिः ॥ २३ ॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दर्शो यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः
सर्वमारुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी
भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्।
एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदाञ्चकार ॥ २४ ॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।
एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।
स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।
प्रजापशुकामो वा ॥ २५ ॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्न्यौ
च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदञ्चं पञ्चहोतारम्।
उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं सप्तहोतारम्।
हृदयं यजूंषि पत्न्यश्च। यथावकाशं ग्रहान्। यथावकाशं
प्रतिग्रहाँल्लोकम्पृणाश्च। सर्वा हास्येता देवताः प्रीता अभीष्टा
भवन्ति ॥ २६ ॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव

पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः सम्मितश्चेतव्यः। एतावान्
वै रथः। यावत्पक्षः। रथसम्मितमेव चिनुते। इममेव लोकं
पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥ २७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन। अथो
सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः।
एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र
स्वर्गं लोकमाप्नोति॥ २८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति।
शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं
ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै।
अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयांसि॥ २९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो
दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते।
पष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि।
सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै॥ ३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति।
तेनऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स
सत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु
यज्ञेषु। यो ह वै चतुरहोतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद॥ ३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते वै
चतुरहोतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो

यद्दक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टः स्यात्। अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते ॥ ३२ ॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपरुषा सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतैजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते ॥ ३३ ॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते ॥ ३४ ॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्टकाः कृत्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑रिष॒णा तेन॑ ब्रह्म॒णा। तया॑ देव॒तयाऽङ्गिर॑स्व॒द्भुवा॑ सीद। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्मु॒सः। सर्वं॑ न स्त्री॒पुमं॑ च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒सवो॑ भूमैः ॥ ३५ ॥

सङ्ख्या॑ता देव॒माय॑या। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशूनाम्। पृथि॒व्यां पुष्टि॑रिह॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः॒ सिक॑ताः॒ सर्वाः॑। अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः॒ शर्क॑रा धृत्यै। अस्यां॑ पृथि॒व्यामधि॑ ॥ ३६ ॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॒नोऽस्यां॑ पृथि॒व्याम्। प्र॒तिष्ठा॑सु प्र॒तिष्ठा॑ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्टिताः॑

पृथिवीमनु। सर्वास्ताः। यावतीरोषधीः सर्वाः। विष्टिताः
पृथिवीमनु। सर्वास्ताः ॥ ३७ ॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः।
यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः।
ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपाद उदरसर्पिणः। सर्वास्ताः।
यावदाञ्जनमुच्यते ॥ ३८ ॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः ॥ यावत्कृष्णायसः सर्वम्।
देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसः सर्वम्। देवत्रा
यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वः सीसः सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च
मानुषम् ॥ ३९ ॥

सर्वास्ताः। सर्वः हिरण्यः रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
सर्वास्ताः। सर्वः सुवर्णः हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनरिषणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ४० ॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः
कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनरिषणा तेन ब्रह्मणा।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्।
यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः
प्रजाः ॥ ४१ ॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्।

अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्।
स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिः सर्वान्ध्वसान्।
हिमो यच्च शीयते ॥ ४२ ॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते।
सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्स्तनयिबून। ह्यादुनीर्यच्च शीयते।
सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमप्सुचरं च यत्।
सर्वास्ताः ॥ ४३ ॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः।
सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः।
सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्। यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्।
सर्वास्ताः। वायुं वयांसि सर्वाणि ॥ ४४ ॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निः सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं
वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च
भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा
तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ४५ ॥

[७]

सर्वान्दिवः सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता
इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। यावतीस्तारकाः सर्वाः। वितता रोचने
दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूंषि सामानि ॥ ४६ ॥

अथर्वाङ्गिरसश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च। सर्पदेवजनाश्च

ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः। अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्।
सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्च ब्रह्म। अन्तर्ब्रह्मन्प्रतिष्ठितम्॥ ४७॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि। अर्धमासाश्च केवलान्।
सर्वास्ताः। सर्वानृतून्सर्वान्मासान्। संवत्सरं च केवलम्।
सर्वास्ताः। सर्वं भूतं सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽधिभविष्यति।
सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनरिषणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद॥ ४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्।
अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीचीं महती दिगुच्यते।
ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः।
सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो
जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥ ४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं ह शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्।
ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्।
सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वं पूर्वेभ्यो वच एतदूचुः।
आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं
वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्त्वमासत॥ ५०॥

तप आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं ह
होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्।
सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं ह प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति

चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं सिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः।
सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्।
अशंसद्वह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां
प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत्॥५२॥

ऊर्गजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्राव्णः।
यद्विश्वसृज आसत्। अपंचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्ट्रीयाम-
यजत्त्विषिः। आग्नीद्वाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा हैवायजत्स्वयम्।
इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनङ्गुविः॥५३॥

इध्मं ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषां
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि
तन्वानाऽहः। संस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ।
मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्वाता। शमितोग्रो विशां
पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत्। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः।
ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम।
येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ।
नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं सम्पराये। एष
नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन।
पञ्चपञ्चाशत्स्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः।

पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत एकविंशाः। विश्वसृजाः
 सहस्रसंवत्सरम्। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त।
 यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते।
 ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां
 सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये
 चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः ॥ ५६ ॥

[९]

॥ ॐ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ॥ ३ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम् ॥

हरिः ॐ ॥

